

5. Зимняя И.А. Профессиональные роли и функции социального работника (общие проблемы подготовки специалиста) // Российс. ж. социальной работы. – 1995. - № 1. – С. 79 – 82.
6. Ковалев А.Г. Психология личности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1963. – 391 с.
7. Коқун О.М. Особливості розвитку професійної компетентності та спрямованості фахівців професій „людина – людина” // Актуальні проблеми психології. - Т. 5: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія / За ред. С.Д. Максименка. – К.: ІВЦ Держстандарту України, 2011. –Вип. 11. - С. 69 – 78.
8. Кружева Т.В. Деякі особливості прояву темпераментальних властивостей в діяльності соціального працівника // Актуальні проблеми психології. – Т. 5: Психофізіологія. Психологія праці. Експерт ментальна психологія / За ред.. С.Д Максименка. – К.: ІВЦ Держстандарту України, 2011. -Вип. 11. – С. 88 – 102.
9. Соціальна робота в Україні: Навч.посібник // За ред.. І.Д. Зверєвої, О.В. Безпалько. – Київ: Наук.світ, 2003. – 233 с.

В статье рассмотрены результаты исследования, выявленных на основе теоретико-экспериментальных данных, профессионально-важных качеств социальных работников – представителей профессиональной среды «Человек – Человек» в ходе вузовского обучения. Выявлена количественная и качественная специфика проявления темпераментальных особенностей как инварианты профессионального становления специалистов социномических профессий.

Ключевые слова: профессионально-важные качества, социальный работник, темпераментальные особенности.

Куценко-Лада Г.В., Тенькова Л.В.

ЕВРИСТИЧНІСТЬ КЛАСИЧНИХ ТИПОЛОГІЙ КАРТИН СВІТУ

В статті аналізуються найвідоміші типології картин світу. Це концепції В. Дільтая, О. Шпенглера, Ф. Ніцше, М. Вебера, М. Гайдеггера, М. Шелера, К.Р. Метрелідзе, О. Тойнбі, П. Сорокіна, К. Клакхона, Ф. Стробека, П. Рудіна, Г. Гофстеде, Г. Тріандіса, Р. Бенедикт, Е. Фромма, Р. Редфілда, М. Мід. «Картина світу» в даному контексті використовується як узагальнювальний термін стосовно споріднених понять/реалій: «картина світу», «образ світу», «ментальність», «світогляд», «етос». Показано, що описані характеристики картин світу мають великі евристичні можливості, зокрема для систематизації та рефлексії психологічних, соціокультурних та педагогічних знань та інновацій.

Ключові слова: типологія, культура, картина світу, образ світу, світогляд, ментальність, знання, цінності, ціннісні орієнтації

Частина 1. Продовження див. у зб. : Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім.Г.С.Костюка. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. – Том. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 22.

Актуальність. Проблема картини світу на сьогодні є актуальною і вельми «популярною»: від початку ХХ ст., коли почав уживатися цей термін, «картиносвітна» проблематика перебуває у фокусі дослідницької уваги одразу в кількох дисциплінарних царинах: у філософії, соціології, культурології, лінгвістиці (практично у всіх її тематичних підрозділах). В етнопсихології та культурній психології «картина світу» має «рівноширокий» ужиток, приміром, із культурологією, лінгвістикою чи лінгвокультурологією [7; 18; 23; 28]. У загальнопсихологічному дискурсі поширеним є поняття «образ світу», але останнім часом саме картина світу все частіше стає предметом досліджень із погляду її «психологічної онтології». Досить близьким до поняття картини світу є поняття ментальності та етосу, які до останнього часу також були «обділені» психологічною увагою. Поняття світогляду має, напевне, найдовшу філософську історію розвитку і найкоротшу психологічну – через його надмірну політизованість. Звідси актуальним є нове, і по можливості деідеологізоване осмислення багатой філософсько-соціологічної та культурно-антропологічної спадщини щодо сутності світоглядних настанов.

Постановка проблеми. В рубриці «актуальність» заявлені кілька понять: це «картина світу», «образ світу», «ментальність», «етос», «світогляд». Усі вони, а особливо «регіони психологічного», відображені в них, мають багато спільного. Ці терміни з'явилися у різних галузях гуманітарного знання, з різних наукових «приводів», у різний час та в різних мовах. Водночас існування різних термінів не є простим результатом того, що дослідники просто з різних боків «підбиралися» до «з'ясування одного і того ж слона» із відомої притчі і просто називали його кожен зі свого погляду. Існують суттєві, сутнісні відмінності між цими реаліями і відповідно між термінами: тут можна послатися на відповідні джерела, в яких було здійснено їх термінологічне диференціювання [2; 3; 4; 5; 9; 14; 16; 17; 19; 20].

У цій статті увага концентрується не на їх відмінностях, а навпаки, на їх головній спільній рисі – здатності виконувати роль «фундівних», тобто лежати не лише в основі індивідуального бачення ситуації чи індивідуальної діяльності (та поведінки), але й в основі багатьох суспільних практик. Усі перераховані реалії з різною смисловою «вагою» включають і спільне у поглядах, судженнях, оцінках, «типі раціональності»; і усвідомлення чи принаймні відчуття своєї спільності, ідентифікація з групою; і групові норми, санкції, ціннісні орієнтації, настанови, – незалежно від величини самої «групи». В цьому розумінні і на певному інтервалі розгляду їх можна тимчасово ототожнити. Тому в межах цієї статті використовуємо термін «картина світу» як узагальнювальний щодо решти, тим більше, що предметом презентованої статті є не термінологічно-поняттєвий аналіз, і не побудова всеосяжної несуперечливої класифікації, а «історія питання».

Предметом цієї статті є основні типології картин світу.

Метою є з'ясування евристичних можливостей класичних типологій.

Завдання – аналіз змісту основних концепцій, де презентована типологія картин світу; виявлення в них психологічної проблематики; її узагальнення з погляду поглиблення розуміння психологічної сутності картини світу.

Ступінь розробленості. Проблема ментальності, картини світу, світогляду переймалося і переймаються багато вчених. Загалом у студіях картини світу можна умовно вирізнити такі пласти: діахронічний та синхронічний. В діахронічному ракурсі картини світу логічним чином розглядаються з часово-історичного погляду, як тимчасові й перехідні. Це описання міфологічної, античної, середньовічної, новочасної картин світу, так званих «візантинізму», «історії ментальностей». Це передусім роботи С.С. Аверінцева, А.Я. Гуревича, П.С. Гуревича, І.М. Дьяконова, О.Ф. Лосєва, А.Г. Максапетяна, Є.М. Мелетинського, А.А. Тахо-Годі, О.С. Токарева, В.М. Топорова, Л. Февра та багатьох інших. Специфічним відгалуженням діахроністичного підходу (його можна вважати і самостійним) є так званий «органіцизм». Тут явно чи неявно передбачається, що суспільство та культуру можна уявляти як організм з процесами народження, розвитку, досягнення стадії/рівня «дорослості» та занепаду й смерті. Це М.Я. Данилевський, Ф. Ніцше, П.А. Сорокін, А. Тойнбі, О. Шпенглер, К. Ясперс. Синхронічний погляд фокусується на дослідження сутності феномену картини світу або на крос-культурних відмінностях: М. Вебер, К. Гірц, В. Дільтай, Е. Касіпер, М. Коул, К.Р. Мегрелідзе, М. Мід, О. Тойнбі, а також Г. Гачев, А. Вежбицька, Ф. і Д. Клакхони, С. Скрибнер, Ф. Стродбек, інші. Рефлексивно-узагальнювальні дослідження: М.Д. Ахундов, В.Г. Архипкін, О.Є. Боксанський, Г.А. Брутян, В.П. Візгін, С.К. Гураль, В.М. Діанова, О.О. Дьяченко, В.С. Жидков, В.В. Казютинський, О.В. Константинов, А.І. Кравченко, О.В. Кравченко, О.С. Кубрякова, Б.Г. Кузнецов, С.В. Лур'є, Н.Б. Маньковська, Л.О. Мікешина, Т.Й. Ойзерман, О.О. Ослон, О.В. Первушина, В.О. Пищальникова, С.Ю. Рижов, Б.О. Серебренніков, Д.О. Синянський, К.Б. Соколов, В.С. Стьопін, П.Ю. Черно-світов

Існування множинності картин світу є очевидним: специфічна картина світу притаманна окремій людині, професійній, майновій, освітній групі чи цілій страті, окремій етнокультурі, навіть цілому «мегакультурному» утвору, як, приміром, вирізняваним Сходу й Заходу. (Тут можна б вирізнити також умовні Північ та Південь, напевне, є спільна світоглядна специфіка Латинської Америки тощо).

Картини світу різняться і в часовому плані: стародавні, мабуть, відмінні від середньовічних, а ті – від новочасних і модерних та постмодерних. Тому зрозумілим і логічним є прагнення дослідників навести хоч приблизний «лад» у цьому неймовірному калейдоскопі уявлень. Під «ладом» в ідеалі розуміється відшукання певних закономірностей існування різних картин світу або принаймні описання типів, тобто типологізація. Типологізація може здійснюватись на підставі вияскравлення якихось суттєвих ознак/критеріїв, за якими можна зрізницювати картини світу, або ж як характеристика прототипів. Виокремлення

певних типів поглиблює розуміння як сутності самої картини світу, так і глибинних підстав людської поведінки та суспільної практики.

Основний виклад. На сьогодні найузагальненішу, без деталізацій, означення картини світу можна здійснити приблизно так: «картина світу» – це система різних за походженням, різних за мірою усвідомленості та різних за «мірою науковості» уявлень про світ в цілому (та про себе в ньому). (Практично так само означається і світогляд: світогляд – стійка система поглядів і відносин людини до того, що відбувається в навколишньому світі. Це система уявлень про світ, нас самих, суспільство [8, с. 145]). Практично всі дослідники відзначають існування картини світу і в форматі явного, усвідомленого знання (хай і не обов'язково «наукового»), так і у вигляді неусвідомлених уподобань, преференцій, латентних диспозицій, атитюдів, доксичних вірувань etc. Також традиційним і загальноприйнятим є виокремлення пізнавально-гносеологічних, емоційних, аксіологічних та поведінкових аспектів картини світу (світогляду, образу світу, ментальності) та їх відображувально-орієнтаційної, оцінної, ідентифікаційної, програмувальної, регулівної функцій.

Картина світу – це досить багатошарова ешелонована конструкція, що зберігає в собі всі знання про навколишній світ у вигляді певного семантичного конгломерату. Картина світу вважається «належною» буденній свідомості, їй притаманна згадувана різномасштабність змістів, толерантність до суперечностей, тотальність, аподиктичність, імперативність; значна її «частина» неусвідомлена. Картина світу є, висловлюючись мовою М. Гайдеггера, не онтологічним, а онтичним ставленням, певною налаштованістю щодо світу, «Befindlichkeit». Для носія ж вона існує як раціональна, адекватна, «розумна», вічна, «власноручна». Те, що світогляд традиційно відносять до «концептуального» чи «поняттевого» рівня свідомості аж ніяк не міняє суть справи: адже світоглядні знання насправді є раціоналізованими, концептуалізованими та в інший спосіб «переробленими» («processed») уподобаннями (в сенсі раціоналізації та концептуалізації як механізмів психологічного захисту) [6; 16; 17; 19; 20]. Далі зупинимося лише на доробкові тих авторів, чії типології картин світу з огляду на їх евристичність та реалістичність стали певним чином класичними.

В. Дільтай. Одним із перших на сутність картини світу та світогляд («Weltanschauung») звернув увагу В. Дільтай. Він побачив, що у різних царинах культури (наука, мистецтво, філософія) світогляд виявляється специфічним чином. Відповідно В. Дільтай вирізнув три типи світоглядів: релігію, мистецтво та метафізику. Показово, що В. Дільтай поклав в основу картини світу психологічні критерії, зокрема, настрої: «Все життя отримує забарвлення і тлумачення з точки зору якогось одного ставлення до життя... і тоді виникають універсальні настрої... Серед великих життєвих настроїв самими широкими і всеосяжними є оптимізм і песимізм... Всі світогляди, раз вони намагаються дати повне вирішення загадки життя, виявляють звичайно одну і ту ж будову. Вони являють тоді одну струнку систему, в якій на основі однієї картини світу вирішуються питання про значення і сенс світу... Система ця визначається психічною закономірністю, за якою концепція дійсності кладеться в основу поділу

стану та речей на приємні і неприємні, такі, що викликають задоволення і невдоволення, гідні схвалення або осуду, а така оцінка життя є в свою чергу основою, що визначає нашу волю» [12, с. 220-221]. Так само й світогляди «правильними системами»; основою світогляду є певна картина світу, певний тип картини визначає відповідні принципи світорозуміння. Тому «метафізичний» (тобто філософський) світогляд як певне «світорозуміння» має виникати у мистецтві, особливо в поезії: «...можливо знайти в самій формі твору, зокрема в живописі, в музиці, відображення типових світорозумінь, що лежать в основі, наприклад, натуралістичного, героїчного і пантеїстичного світоглядів» [11, с. 5].

О. Шпенглер звернувся до аналізу картини світу ще на початку ХХ століття. Всю дійсність можна споглядати в її образі, який відображує можливі способи розуміння життя «... у формі однакової, одухотвореної, впорядкованої картини світу» [27, с. 324]. Така картина «...є необхідна нам форма сприймання всього того, що дійсно існує, як здійснюючого себе у встановленому порядку» [там само]. Шпенглер вважав саме національно-психологічну своєрідність носіїв («авторів») визначальною у побудові картин світу. Він висловлював практично кассієрові думки: «Будь-яка «модель світу» виконує роль «синтезатора» всіх елементів національної культури: побуту, мови, характеру, науки і мистецтва, і усвідомлення цього призводить до з'ясування своєрідності символічного сприйняття світу» [11, с. 13]. О. Шпенглер побачив у найрізноманітніших символічних формах (від міфічних до математичних) «ієрогліфи народних душ і доль». «Кожній з великих культур притаманна таємна мова світовідчування, цілком зрозуміла лише тому, чия душа належить цій культурі» [27, с.342]. Саме на підставі «мови світовідчування» йому вдалося виокремити знамениті «аполонічну», «фаустівську» (за П.А. Флоренським, «возрожденческую» – рос., тобто таку, що йде від Відродження) та «магічну» «душі». (Термін «душа культури» використовував Г. Зіммель, але О. Шпенглер надав йому зовсім нового сенсу: у культури як організму є «душа», «доля», «народження», «смерть»). Він показав узалежнення панівного «психологічного типу» відчування та картини світу від міфу, що лежить в основі певної культури. Хоча з погляду психологічного різницювання картини та образу світу, він вирізняв скоріше типи образу світу. Критики зазвичай справедливо закидають О. Шпенглеру інтуїтивність та суб'єктивізм (=ненауковість) підходу, з чим важко не погодитись. Проте він не лише «вголос» поставив проблему картини світу, але й дав такі описові характеристики типів світовідчуття – аполонічного та фаустівського – що ними послуговуються й сьогодні [13]. За основу своєї «душевної» типології поклав описані Ф. Ніцше аполонічне та діонісійське начала, але переосмислив їх з погляду змісту та «переструктурував» їх у плані взаємопозиціювання. Шпенглер, знов-таки безсумнівно в плані обґрунтованості, але напрочуд прозорливо і в цілому логічно поставив картини світу в залежність від символу як певного «першофеномену», що аж ніяк не зводиться до матеріальних умов.

Зокрема, першофеномен «аполонічної» культури – «евклідівська» тілесність: «Аполонічна душа ... вважала дійсною лише безпосередню присутність у просторі та часі – і в своїх зображеннях відмовлялася від заднього плану; фаус-

тівська прагнула через усі чуттєві обмеження у нескінченність – і переміщувала за допомогою перспективи центр ваги образотворчого задуму в далечінь; магічна відчувала все, що відбувається, як вираз загадкових сил, що пронизують світову печеру своєї духовної субстанцією, – і облямовувала сцену золотим тлом, тобто засобом, що знаходиться по той бік усього барвисто-природного» [27, с. 423].

Тобто в основу «формування» певного типу «душі» як способу світовідносин покладений не рівень чи спосіб соціально-економічних відносин, не спосіб життєдіяльності як спосіб/вид «підходу до» (об'єкту світу), а інший, не раціональний, більш глибинний і неусвідомлюваний спосіб буттіювання («душа»). (В. Шубарт вирізняє чимось аналогічні гармонійний, героїчний, аскетичний та месіанський тип образу світу (фактично вони ж – соціальні типи людського характеру). В чому О. Шпенглер був абсолютно правий, так у тому, що для носіїв картини світу (які, за О. Шпенглером, «автори», а за О. Ослоном – «користувачі») вона має атрибути тотальності, раціональності/розумності, адекватності реальності – оскільки забезпечує виживання-розвиток-смыслобуття спільноти.

Як щойно зазначалося, термін «аполонічний» О.Шпенглер перейняв у Ф.Ніцше, який в роботі «Народження трагедії з духу музики» [22] описав так звані «аполонічне» та «діонісійське» начала. Своєю чергою сам Ф. Ніцше ці поняття запозичив у Ф. Шеллінга; втім, вони «пішли в життя» саме з ніцшевих описань. І хоча у Ф.Ніцше вирізняє ним типи не стосуються різних етнічних спільнот, як у О.Шпенглера, вважаємо за потрібне вказати «коріння» шпенглерових описань. Отже, Аполлон і Діоніс – протилежні символічні типи, що походять від рис олімпійських богів. «Діонісійське» (стихійне, хтонічне, екстатичне, чуттєве, вакхічне, сп'яніле) й «аполонічне» (просвітлене, впорядкувальне, гармонійне, рефлексивне) начала як протиборні характеризують саме буття. В.І. Іванов назвав їх «як» і «що»: «Одне діонісичне «як» являє внутрішньому досвіду його сутність, що не зводиться до словесного визначення, як сутність краси чи поезії» [15, с. 29]

Аполлонічне начало є символом індивідуальності, особистості (зрозумілої широко), «самототожності», чи в термінах Х. Уїткіна, «сепаратної ідентичності». На відміну від нього діонісійське – це вакхічне, містичне відчуття єднання з усіма близькими та всім світом, «буйний екстаз», нумінозні осяяння якого провокувалися в тому числі прийомом різних «речовин». Характеристиками аполонічного є раціональність, впорядковане, міра, «золота середина», ілюзорна оптимістичність, стан спокою, індивідуальність (та індивідуалістичність), критичність. Аполлон – порядок, відчуття міри, свобода від диких поривів, самообмеження, мудрий спокій бога-творця, світло; Діоніс – його протилежність – вир, надлишок, порушення всякої міри, ентузіазм («шал»), буйство, радість, несамовитість, звільнення від повсякденності, «скидання» всіх культурних норм та приписів як єдино можливий спосіб єднання з першосутністю. Аполлон утілює принцип індивідуалізму, Діоніс – «блаженного захвату», що піднімається з надр природи і людини, коли кожен відчуває свою єдність з усім.

«Знаменно, що саме Ніцше, рішуче пішовши від гносеологічної проблематики нової європейської філософії, фактично встановив дихотомію «енергетика несвідомого – рефлексія свідомого». ... Він не міг передбачити, що багато психологів наступного покоління будуть бачити в психологічному факті (практично в будь-якому!) привід і підставу для питання: «Що це? Стихія чи рефлексія?» – пишуть М.К. Мамардашвілі та О.М. П'ятигорський [20, с. 173].

В.І. Іванов у роботі «Ніцше і Діоніс» пише, що діонісизм – «животворне життя», але заперечує закон в ім'я свободи і потребує противаги аполлонічного розумно-творчого, «священноначального» і законодавчого початку «владного глаголу», «скрижалі непорушної», з вимогою самовладання і душевної рівноваги [15]. Поступова раціоналізація культури знищила витoki її процвітання; в сучасній Ніцше культурі утворились два несумірні пласти, два образи світу: серйозний класицистичний та карнавальний-«надсміхунський». Завданням же мистецтва є відновлення трагічного міфу щоб дати заряд культурній творчості.

М. Вебер. Визначну і посьогодні «діючу» концепцію картини світу випрацював також М. Вебер. На відміну від Шпенглера, в якого картина світу – це і світовідчуття, і світоставлення, Вебер більше акцентує увагу на картині світу як на типі світовідношень (звичайно, це нюанси, оскільки ці критерії дуже важко розрізнити). Картина світу – це одна з основних детермінант поведінки: «не інтереси (матеріальні й ідеальні), не ідеї – безпосередньо панують над поведінкою людини, але: «картини світу», які створювалися «ідеями». Вони, як стрілочники, дуже часто визначали шляхи, якими динаміка інтересів просувала далі (людську) дію» [10, с.749]. Тобто у М. Вебера вони виконують роль як координат, так і напрямних, що визначають ставлення-віднесення людини до світу, які, своєю чергою, передбачають відповідні типи практики. Картина світу виражає (не обов'язково висловлює) типи ставлення до світу і вона ж їх визначає, тобто є певним чином відносно самозамкнутою структурою. Проте важливіше, що Вебер наголосив і довів існування та детермінативний вплив картини світу як поза- та надматеріального і надіндивідуального утворення як на «психологію», так і на реальну практику. Він вирізняв три глобальних картини світу: конфуційсько-даоську (Китай), індо-буддійську (Індія) та юдео-християнську (Близький Схід, Західна Європа й Америка). М. Вебер акцентує також дуже важливий аспект: у картині світу «вміщуються» не лише уявлення про світ, але й уявлення про те, від чого і в чому шукати спасіння [6]. В картині світу є «підказки» та обіцянки для людини про мету спасіння та про шляхи його досягнення, тобто про належний образ світу та спосіб життя. Аналітики творчості М. Вебера зазначають, що базові ідеї спасіння в кожній КС (і у веберовій також) є не лише суто релігійними: річ не стільки в тому, що вони побудовані на змістах трьох великих релігій, а в тому, що і в ці великі релігії вкладені змісти базових «світовідношень».

Кожна з вирізнених КС характеризується через базову (головну) ідею-інтенцію-настанову: пристосувальну (тобто пасивну позицію разом із розумінням світу як гармонійного), унікальну (пасивно-дисгармонійну) та опанівну (активно-наступальну, бунтівничу). (Хоча М. Вебер і дає типологію відповідно

тому, які саме соціальні верстви були головними носіями цих систем: носій конфуціанства – організуючий світ бюрократ; індуїзму – маг, що впорядковує світ; буддизму – мандрівний чернець-споглядальник; християнства – бродячий ремісник, а ісламу – підкорюючий світ воїн). Слід, утім, погодитися з М. Вебером, що картина світу як вихідне світоставлення задає і шлях та тип раціональності та подальшої раціоналізації, тобто обґрунтування, диференціації, виправдання, легітимації. «Розвиток релігії, що співпадає з її раціоналізацією, і поглиблення раціоналізації, що виявляється її «розчаклуванням», обертається проти самого принципу релігійності: відбувається знебоження світу» [10, с.750]. Характеризації Вебера дечим суттєвим схожі зі шпенглеровими: веберова юдео-християнська КС у своїх фундаменталіях напрочуд схожа з «фаустівською душею» О. Шпенглера.

М. Гайдеггер. Звичайно, у розгляді проблеми картини світу не можна не згадати концепцію М. Гайдеггера. Так само, як і О. Шпенглер, він робить наголос на історичності, тимчасовості картини світу, але, так би мовити, навпаки: а саме, коли Шпенглер акцентує те, що кожний тип «душі» з плином часу відійшов чи відійде, то Гайдеггер висуває тезу про те, що взагалі мова про картину світу може вестись від Нового часу, оскільки картина світу починається з «поставлення» людиною світу перед собою і «дивлення» на нього, як на картину. (Гайдеггер послуговувався терміном «Weltbilt», що означає як «образ», так і «картина» світу. Це відображено і в перекладах, одні з яких дають «картина» [24], а інші – «образ» [25]). «Основоположний процес нового часу – завоювання світу, що став образом. Тепер слово «образ» означає, що с-кладання, представляючи, у-являє – будує образ» [25, с.276)]. М. Гайдеггер наголошує, що сенс вирізнення поняття картини світу він убачає в тому, що лише починаючи з Нового часу і лише європейська людина «ставить» перед собою світ як дещо відмінне від себе самої («як картини»), але з розумінням своєї включеності в нього. Саме тому «людина стає репрезентантом суцього», причому вона ставиться до світу «через» «накидання» на світ своїх про нього гіпотез, свого «проєкту», своєї мовної та концептуальної картини світу. Тому й побудова картини світу здійснюється як «запровадження» – тобто формулювання гіпотез та їх експериментальної перевірки. Власне, зміст цього «картино-світнього» новочасного типу світовідносин дуже близький (заснований на?) змістовній характеристиці саме «фаустівської душі» Шпенглера і близький до юдео-християнського типу Вебера.

М. Шелер. М. Шелеру належить розроблення понять «стилю мислення» та «етосу». В роботі «Форми знання та суспільства» він каже, що «реальні чинники» (Realfaktoren), як економіка, держава і т.ін., справляють вплив на ідеальні структури (Idealfaktoren), але останні визначально детермінуються все ж не цими зовнішніми обставинами, а структурою прагнень людей, особливостями «духовного» типу людини, цінностями епохи [26]. Існують сутнісні, незмінні, задані самою сутністю людського духу «форми пізнання». Скажімо, сучасне природознавство соціально-історично пов'язане з тими групами людей, які зайняті трудовою діяльністю, що мають практичні цілі й прагнуть панувати над

природою й суспільством. Базові цінності утворюють деяку цілісність, що зберігається впродовж досить довгого часу і складає певну характерну для цього часу константу (як сказали б зараз, ціннісну парадигму). Це – «етос» даної епохи.

Етос епохи, тобто її ціннісна цілісність становить певну апіорну форму й визначає інші прояви духовності, в тому числі й специфіку стилю мислення. Стиль мислення, притаманний епосі, детермінує напрям та структуру пізнавальної та інших пов'язаних із нею діяльностей, появу та форму існування конкретних ідей та практик. Стиль мислення – це «апіорна структура волі й цінностей». Це апіорі може бути як вродженим (знову-таки не формальним чином, а завдяки притаманності певному народові, культурі, навіть расі), як, утім, і набутим завдяки особистому зусиллю або життєвому досвіду. Наприклад, сучасному стилю мислення притаманні такі цінності, як панування над природою, розвиток науки та техніки, тенденція до подолання антропоморфізму, відкритість мислення і т.п. До слова, в описанні сучасного стилю мислення звучить уже знайомий «фаустівський» мотив. Шелерова настанова передбачає розгляд і типологізацію особливостей культури в залежності від типів «етосу», тобто від типів КС.

К.Р. Мегрелідзе. Дивним чином його доробок залишається недостатньо акцентованим: наприклад, «Новая философская энциклопедия» статті «Мегрелідзе» не містить, а «Новейший философский словарь», «Энциклопедия социологии» подають одну й ту саму статтю В.Л. Абушенко [1]. А між тим погляди К.Р.Мегрелідзе залишаються актуальними й дотепер. Він вважає, що мислення за своєю природою не «природне», а соціальне, точніше, соціально-історичне: «розгадка людського способу мислення лежить, звичайно, не в нервовій системі, не в мозку, а в тих соціальних умовах, які примушують мозок в одну епоху сприймати, думати і працювати так, а в іншу – інакше, і які змушують нервову діяльність працювати в певному напрямі, створюючи саме такий, а не інший нервово-мозковий апарат» [21, с. 29]. К. Мегрелідзе доводив, що мислення «має» безліч логік, а не одну «правильну», і з висоти якої будь-яке інше мислення виявляється «нелогічним». Мегрелідзе розумів мислення як осягнення сенсу «строю» речі або ситуації через її значення в системі завдань, якими заклопотана свідомість (далося взнаки навчання у М. Вертгаймера). Саме соціальна значущість є причиною того, що на різних етапах і в різних культурах в ніби однакових соціокультурних контекстах формуються різні поняття про одне й те ж. Він вирізняє також три типи картин світу, осмислені в європейській філософії: картину «механічної причинності (принципово історична картина, але у своїй «простоті» знімає по суті цю історичність); картина телеологічної причинності (в якій все завершено спочатку, а отже, в ній також немає місця актуальному розвитку) та «актуалістська» картина світу, в якій майбутнього немає ні як напередвизначеності (перша картина світу), ні як ідеально звершеного (друга картина). В останньому випадку майбутнє принципово створюється як нове; актуальне тільки сьогодення (минуле ж зберігається у теперішньому)» [1]. Про роль картини світу як про спричинницю діяльності Мегрелідзе каже, що за виникненням ідеї має йти «акт здійснення думки, тобто зміна існуючих

досі відносин дійсності з ідеєю» [21, с. 215].

Література до 1 частини

1. Абушенко В. Л. Мегрелидзе [Електронний ресурс] / В. Л. Абушенко // Новейший философский словарь / [ред. А. А. Грицанов. – Електрон. версія енциклопедії. Мн., 2003]. – 2009. – Режим доступу : dic.academic.ru/dic.nsf/dic_new_philosophy/741/МЕГРЕЛИДЗЕ –
2. Акопов Г. В., Иванова Т. В. Ментальность: понятие, проблемы и решения (аналитический обзор) / Г. В. Акопов, Т. В. Иванова // Менталистика: проблемы, решения, перспективы исследований (ментальность поволжского социума в научных проектах) / [сост. Г. В. Акопов, Т. К. Рулина, В. М. Привалова]. – Самара, 2001. – С. 3-22.
3. Андреева Г. М. Образ мира в структуре социального познания / Г. М. Андреева // Мир психологии. – 2003. – № 4. – С. 31-40.
4. Артемьева Е. Ю. Психология и математика. Модели субъективного мира / Е. Ю. Артемьева // Вестник Моск. университета. – Сер. Психология. – 1990. – № 3. – С. 4-15.
5. Бганцев А., Горячев А. П. Гуманитарная картина мира, мировоззрение личности и типологические основания культур запада и востока : [сб. науч. статей / науч. ред. А. П. Горячев]. – Вып. 7, 8 / ВГПУ. – Волгоград : Перемена, 2000. – 128 с. – (Серия «Философские беседы»).
6. Вебер М. Социология религии. Типы религиозных сообществ ; [пер. с нем. М. И. Левина] / М. Вебер // Избранное. Образ общества. – М. : Юрист, 1994. – С. 78-447. – («Лики культуры»).
7. Волков Г. Н. Григорьев В. М. Данилов Н. В. Этнопсихологический словарь / Г. Н. Волков, В. М. Григорьев, Н. В. Данилов ; [под. ред. В. Г. Крысько] – М. : МПСИ, 1999. – 343 с. – (Библиотека психолога).
8. Гудинг Д., Лееннокс Дж. Мировоззрение. Для чего мы живем и каково наше место в мире : пособие / Д. Гудинг, Дж. Лееннокс; [пер. с англ., общ. ред. Т. В. Барчунова]. – Ярославль : НОРД, 2001. – 382 с.
9. Гураль С. К. Мировоззрение, картина мира, язык: лингвистический аспект соотношения / С. К. Гураль // Язык и культура. – 2008. – № 1. – С. 14-21.
10. Давыдов Ю.Н. «Картины мира» и типы рациональности (Новые подходы к изучению социологического наследия Макса Вебера) / Ю. Н. Давыдов / М. Вебер. Избранные произведения / [пер. с нем., сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдов ; предисл. П. П. Гайденко]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 736-769. – («Социологическая мысль Запада»).
11. Дианова В. М. Постмодернистская философия искусства: истоки и современность : монография / В. М. Дианова. – СПб. : ООО «Издательство “Петрополис”», 1999. – 240 с.
12. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах / В. Дильтей ; [пер. с нем. Г. А. Котляр и С. И. Гессен] // Культурология. XX век. Антология / гл. ред. и сост. С. Я. Левит. – М. : Юрист, 1995. – С. 213-255.

13. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятори психополітичного повсякдення) : монографія ; / О. Донченко, Ю. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
14. Елфимова М. М. Психологический анализ проблемы ментально-культурного взаимодействия [Электронный ресурс] / М. М. Елфимова // Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». – 2010. – № 1. – Режим доступа : <http://www.psyanima.ru>.
15. Иванов В. И. Ницше и Дионис / В. И. Иванов // Родное и вселенское. – М. : Республика, 1994. – 428. – (Серия «Мыслители XX века»). – С. 26-34.
16. Куценко Г. В. Психологічні особливості становлення ментальних структур особистості в освітньому просторі / Г. В. Куценко // Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі. Монографія / С. Д. Максименко [та ін.]; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – С. 69-143.
17. Леонтьев Д. А. Мироззрение и картина мира [Электронный ресурс] / Д. А. Леонтьев // Личностные аспекты мировоззрения – Режим доступа (на 24.04.2010): <http://www.sunhome.ru/psychology/14580/p2>
18. Лурье С. В. Исследования национального характера и картины мира [Электронный ресурс] / С. В. Лурье // Отечественные записки. – 2002. – № 3. – Режим доступа : http://magazines.russ.ru/oz/2002/3/2002_03_06.html
19. Лурье С. В. Психологическая антропология: история, современное состояние, перспективы / С. В. Лурье. – М. : Альма Матер, Академический проект. – 2005. – 624 с.
20. Мамардашвили М. К., Пятигорский А. М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символике и языке / М. К. Мамардашвили, А. М. Пятигорский. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 224 с.
21. Мегрелидзе К. Р. Основные проблемы социологии мышления / К. Р. Мегрелидзе ; [ред. и предисл. А. Т. Бочоришвили]. – [3-е изд.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 488 с. – (Серия «Из наследия мировой философской мысли: социальная философия»).
22. Ницше Ф. Рождение трагедии из духа музыки : Предисловие к Рихарду Вагнеру / Ф. Ницше ; [пер. с нем. Г. А. Рачинский]. – СПб. : Азбука, 2000. – 231 с.
23. Психология и культура : сборник статей / [пер. с англ. Н. Гутман ; ред. Д. Мацумото] . – СПб. : Питер, 2003. – 718 с. – (Серия «Мастера психологии»).
24. Хайдеггер М. Время картины мира / М. Хайдеггер / Время и бытие: статьи и выступления ; [пер. с нем.; комм. В. В. Бибихин]. – М. : Республика, 1993. – С. 41-63. – (Серия «Мыслители XX в.»).
25. Хайдеггер М. Время картины мира / М. Хайдеггер / Исток художественного творения ; [пер. с нем. А. В. Михайлов]. – М. : Академический Проект, 2008. – С. 259-301. – («Философские технологии: философия»).
26. Шелер М. Формы знания и общество: сущность и понятие социологии культуры / М. Шелер ; [пер. с нем А. Н. Малинкин] // Социологический журнал. – 1996. – № 1/2. – С. 122-160.

27. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории : в 2-х т. – Т. 1. Гештальт и действительность / О. Шпенглер ; [пер. с нем., вступ. ст. и примеч. К. А. Свасьян]. – М. : Мысль, 1993. – 663 с. – (Библиотека «Философское наследие»).
28. Этнос // Словарь гендерных терминов [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.owl.ru/gender/346.htm>

В статье анализируются наиболее известные типологии картин мира. Это концепции В. Дильтея, О. Шпенглера, Ф. Ницше, М. Вебера, М. Хайдеггера, М. Шелера, К.Р. Мегрелидзе, О. Тойнби, П. Сорокина, К. Клакхона, Ф. Стродбека, П. Рудина, Г. Хофстеде, Г. Триандиса, Р. Бенедикт, Фромма, Р. Редфилда, М. Мид. «Картина мира» в данном контексте используется как обобщающий термин применительно родственных понятий/реалий: «картина мира», «образ мира», «ментальность», «мировоззрение», «этнос». Показано, что описанные характеристики картин мира имеют большие эвристические возможности, в частности для систематизации и рефлексии психологических, социокультурных и педагогических знаний и инноваций.

The most known typologies of the pictures of the world are analyzed in the article. These are the concepts by W.Dilthey, O.Spengler, F.Nietzsche, M.Weber, M.Heidegger, M.Scheler, K.R.Megrelidze, O.Toynby, P.A.Sorokin, K.Kluckhohn, F.Strodbeck, S.P.Rudin, G.Hofstede, G.Triandis, R.Benedikt, E.Fromm, R.Redfield, M.Mead. In this context, "picture of the world" is used as a general term applicable to such related notions/realities as "worldview", "image of the world", "mentality", "outlook", "ethos." Characteristics of the pictures of the world have been shown to possess great heuristic possibilities, in particular for managing and systematizing psychological, social, cultural and pedagogical knowledge and innovations.

Макаренко О., Ходос О., Семиразюменко О.

ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДОГО ПОПОВНЕННЯ В РОБОТІ ОФІЦЕРА-ПСИХОЛОГА, ЯК ВІДМІННА СКЛАДОВА ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

У статті аналізуються чинники та фактори, що зумовлюють психологічні особливості молодого поповнення осіннього призову 2011 року до Збройних Сил України. Розкриваються основні причини трансформування свідомості та світогляду призовників, в корені яких лежить якісне перетворення сталих форм політичного і економічного життя. Зміни в суспільно - політичній і економічній сферах життєдіяльності, як наслідок, зумовили активну переоцінку цінностей та переорієнтування на принцип корисності. Окреслюються межі психологічного втручання та необхідність підтримки та психологічного супроводу військовослужбовців Збройних Сил України, (ЗСУ). Наголошується на